

OSVRTI

PONOVO O ČERNOBILJU

O transkripciji staroruskog toponima Чернобыль, koji je isti grafički lik sačuvao i u savremenom ruskom jeziku dok je u ukrajinskom fonetski izmenjen u Чорнобиль, govorio sam najpre na naučnom skupu „Izučavanje jezika društveno-političkog života i masovinih komunikacija” (Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 16. maj 1986), odgovarajući na izričito pitanje da li ojkonom treba transkribovati u liku Černobil ili u liku Černobilj, s obzirom na razlike u sredstvima javnog komuniciranja¹. Kasnije sam se u više navrata osvrtao na ovo pitanje². I kad se činilo da lik Černobilj počinje da prevlađuje, a posredstvom engleskog jezika preuzeti lik Černobil da uzmiče, Alemko Gluhak obnavlja svoju tezu da ime ovog ukrajinskog grada treba transkribovati i izgovarati kao Čornobilj – prema savremenom ukrajinskom fonetskom liku³.

O postanku ojkonima (ekonima) Černobilj pisali su brojni lingvisti-onomastičari. Po jednom tumačenju, koje zastupa S. Rospond a prihvata I. Železnjak, toponim pripada posesivnim nazivima na –jъ, izveden je od ličnog imena Їрнобыль, čiju

drugu komponentu potvrđuju češka imena Radobyl, Draobyl⁴. Ja sam ovo tumačenje prihvatio i toponim Їрнобыль svrstao u likove nastale supstantivizacijom posesivnih prideva s formantom –jъ od ličnih imena na –ль. Lično ime Їрнобыль potvrđuje hipokoristik Чернобылец posvedočen u ruskom spomeniku iz 1665. godine. Grad Чернобыль se inače pominje najpre u Ipatijevskom letopisu iz prve četvrtine XV veka za 1193. godinu. S obzirom na odnos tvorbene baze i formanta toponim je mogao nastati najkasnije u XI veku⁵.

Drugo tumačenje da je toponim nastao od reči чернобыль (ukr. чорнобиль) 'vrsta pelina', zapravo je jedna vrsta narodne etimologije, koja se, na žalost, pojavljuje i u nekim onomastičkim radovima (V. Nikonov, V. Neroznak).⁶

Gluhak navodi prvo tumačenje, citirajući moju belešku iz NIN-a, ali ga ostavlja bez komentara. Zato se opširno bavi novinskom vešću o vezi ukrajinskog toponima i istoimene biljke te o biblijskom proročanstvu i sudbini grada. Autor ne nalazi za potrebno bilo šta da kaže o valjanosti ove pseudoetimologije, ali zato oštro reaguje na „zbrku s e i o” – jer se u novinskoj beleš-

¹ Autorizovan prilog u diskusiji Černobilj, a ne Černobil, kao i referat O transkripciji ruskih antroponima i toponima u srpskohrvatskom jeziku, objavljuje se u Književnom jeziku, Sarajevo, 1988. XVII, sv. 2.

² Najpre u belešci Černobilj, a ne Černobil, NIN, Beograd, 22. februar 1987. str. 8, a zatim u članku Pisanje ruskih imena, Borba, Beograd, 1. jun 1987. str. 8, koji je pod naslovom O pisanju ruskih imena objavljen i u Letopisu Matice srpske, Novi Sad, 1987, 163, knj. 439, sv. 6, str. 989–994.

³ Alemko Gluhak, Čornobilj, Jezik, XXXV, Zagreb, 1987, str. 20–22.

⁴ С. Роспонд, Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. – Восточнославянская ономастика, Москва, 1972, стр. 65; Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі, Київ, 1985, стр. 174.

⁵ R. Marojević, Posesivne izvedenice u staroruskom jeziku: Antropnimski sistem, Toponimija. „Stovo o polku Igoreve”, Beograd, 1985, str. 73–74.

⁶ В. А. Никонов, Краткий топонимический словарь, Москва, 1966, стр. 467; В. П. Нерознак, Названия древнерусских городов, Москва, 1983, стр. 187.

ci kaže da se „pelin na ukrajinskom jeziku tobože zove *černobil*”.

U pomenutoj mojoj belešci Gluhak nalazi sledeću formulaciju: „S obzirom na to da je reč o staroruskom (opšteistočnoсловenskom) toponimu, koji je nastao pre formiranja posebnih istočnoсловenskih jezika, opredelićemo se za *Černobilj* jer je toponim i u staroruskom glasio Чернобыль”, pa kaže: „Takvom se argumentiranju mogu samo čuditi. Na primjer, toponim *Bělъgordъ također je nastao prije nastanka posebnih južnoslavenskih jezika. Treba li to značiti da se s oblika *Beograd* i *Biograd* moramo vratiti na praslavenski oblik *Bělъgordъ, s jatom i poluglasima i drugačijim naglaskom, ili bismo možda trebali uzeti južnoslavenski oblik *Bělъgradъ?”

Gluhak je očito pitanje krivo postavio (i krivo me interpretirao). Ja nigde ne tvrdim da Srbi ime svoga grada treba da vrata na starosrpski ili praslovenski oblik, vraćajući unazad fonetske zakone živoga jezika. Takođe nisam savetovao Ukrajincima da ime svoga grada Чернобыль vrata na staroruski oblik Чернобыль. Ja sam raspravljao samo o problemu transkripcije, na konkretnom primeru. Od dve lingvističke mogućnosti, da se toponim transkribuje u liku *Černobilj* prema staroruskom i savremenom ruskom Чернобыль ili u liku *Čornobilj* prema savremenom ukrajinskom Чорнобыль, ja sam ocenio da više razloga ima za prvo rešenje.

Koji argumenti idu u prilog ovakvom pravopisnom rešenju? 1° Grad Чернобыль pojavljuje se u spomenicima staroruskog jezika i kulture i tako ulazi u opštu kulturnu baštinu. Znači li to da staroruski toponim (kad o njemu govorimo u istorijskom smislu) treba da transkribujemo u fonetski izmenjenom savremenom ukrajinskom liku? Ili možda treba da staroruski toponim transkribujemo u liku *Černobilj*, a savremeni – u liku *Čornobilj*? Staroruska kultura, pa i

istorijski grad *Černobilj* i njegovo ime, predstavljaju zajedničko kulturno nasleđe svih istočnoсловenskih naroda i jezika, bez obzira na to što se grad o kome je reč nalazi danas na ukrajinskoj teritoriji. 2° Da li starogrčke toponime treba da transkribujemo prema starogrčkim ili prema savremenim grčkim fonetskim likovima? Mislim da odgovor i na ovo pitanje nedvosmisleno ide u prilog ponuđenom transkripcionom rešenju. To nikako ne znači da toponime koji su nastali u novogrčkom periodu treba vraćati na starogrčke rekonstrukcije. 3° Gluhak je pomenuo *Beograd* u njegovoj jednojezičnoj dijahronoj perspektivi. Ali razmotrimo ovaj toponim u međujezičkoj transkripcionoj perspektivi. Da li Rusi ime našeg glavnog grada Белград treba da zamene oblikom *Београд prema savremenom srpsko-hrvatskom liku *Beograd* (i da pri tom promene akcenat)? Da li promena *l > o* treba da se odrazi i u francuskom i engleskom liku *Belgrade*? Da li je opravdana u nemačkom jeziku zamena lika *Belgrad* likom *Beograd*? – I na ova pitanja možemo odgovoriti negativno. Zašto bi Rusi (i drugi narodi), koji su ime našeg grada primili sa komponentom *Bel-*, menjali to ime samo zato što se u međuvremenu u srpskohrvatskom desila promena *l > o* na kraju sloga? Jezik-primalac mora da vodi računa o svom jezičkom i kulturnom kontinuitetu. Iz istog razloga nije opravdan zahtev da se srpskohrvatski naziv *Skoplje* izmeni u *Skopje* i tako prilagodi savremenom makedonskom liku: u istorijskom razvoju srpskohrvatskog jezika došlo je do odgovarajuće promene (jotovanje), koja se i odražava na savremeni srpskohrvatski lik ovog toponima.

U jednom bismo se kolega Gluhak i ja mogli složiti (već smo se složili da druga komponenta treba da bude *-bilj*): toponim prozodijski može biti primljen u liku *Černòbilj* (sa kratkouzlaznim akcentom na

drugom slogu). U prilog ovakvom rešenju mogu se navesti tri momenta: 1) na istom slogu je akcenat u ruskom i ukrajinskom jeziku; 2) pravopisna pravila nalažu zadržavanje mesta akcenta ako se ono ne protivi srpskohrvatskoj prozodiji; 3) brojne srpskohrvatske složenice ovoga tipa imaju akcenat na spojnom vokalu (interfiks). Ja, doduše, nisam protiv toga da se topnim prilagodi jednom drugom srpskohrvatskom akcenatskom tipu i da dobije prozodijski lik (karakterističan za antroponime i njihove izvedenice) *Černobilj* (sa kratkosilaznim akcentom na prvom slogu). Za ovo drugo rešenje, genetski posmatrano i strukturno posmatrano, ima više opravdanja.

Radmilo Marojević

IPAK ČORNOBILJ

Radmilo Marojević ne slaže se s onim što sam napisao o imenu *Čornobyľ'/Čornobilj*, no njegova se razmišljanja nikako ne mogu ostaviti bez komentara.

Još jednom: smatram da se *današnje* tuđe ime u naš jezik prenosi izravno iz jezika naroda kojem to ime pripada. Izuzeci postoje samo ako su to imena koja su *nama* postala tradicionalnima, to jest egzonimi kao što su *Beč, Prag, Rim* i sl., i tako ušla u *našu* kulturnu baštinu.

Starorusko ime današnjeg ukrajinskoga grada Čornobyľ'a jest dio istočnoslavenskoga kulturnog naslijeđa, ali mislim da je svakomu jasno da Čornobyľ' nama i ostalom svijetu do travnja 1986. zaista nije bio grad toliko važan – pa zato za nj nije postojao naš oblik toga imena, nije bilo našeg egzonima. Zato nema razloga da naknadno „stvaramo” takvo ime posredstvom trećeg jezika (ruskog ili staroruskog). Ne treba onda još takvu imenu poslije čak mijenjati i mjesto naglaska u „Černobilj”, čemu se R. Marojević ne protivi, da bi se ono moglo

prilagoditi „jednom drugom srpskohrvatskom akcenatskom tipu”.

Primjeri s imenima *Beograd* i *Biograd* ipak nisu tako jednostavni kako na prvi pogled mogu izgledati. R. Marojević nije uočio bitnu razliku od slučaja s imenom *Čornobyľ'*: ime *Belgrád* u ruskom je jeziku egzonim pa se upotrebljava kao što se u hrvatskom ili srpskom jeziku upotrebljavaju imena *Beč, Prag, Rim* i druga. Mi egzonima koji bi odgovarao imenu ukrajinskoga grada Čornobyľ'a nismo imali. Zar razlika nije očita?

Ime *Biograd* spomenuo sam više zbog toga što je to ime Biograda u Dalmaciji, a manje zato što to bijaše ime i Beograda u hrvatskom ili srpskom jeziku. Ime dalmatinskog grada ni Rusi ni bilo tko drugi ne moraju prenijeti u svoj jezik kao *Belgrad*, nego će ga prenijeti upravo kao *Biograd* – jer svojeg egzonima za naš Biograd nemaju. Koliko god to ime za nas bilo važno, Rusu je posve svejedno kako se nekadašnji krunidbeni grad zvao: njemu će današnji turistički grad Biograd danas biti upravo *Biograd*.

Primjeri iz mojeg osvrta samo pokazuju moguće dalje posljedice proizvoljna mijenjanja današnjih imena po uzoru na njihove starije oblike. Što ne želiš da drugi čine tebi, ne čini to drugima; primjerima sam pokazao kako bi to izgledalo da to činimo sebi.

Nameće se ova misao u vezi s Marojevićevim odnosom prema tuđim imenima: što bi bilo s onima koja su promijenjena?

Naprimjer, što s imenima *Sankt-Petersburg, Peterbürg, Petrográd, Leningrád*? Za današnji grad mi imamo svoj egzonim, ime *Lěnjingrād* (tipa *Beč, Prag, Rim* i sl.), i ni zbog čega ga ne treba zamijeniti nekim drugim imenom. Oktobarska revolucija 1917. g. nije bila u Peterburugu nego u Petrogradu (i ne u Lenjingradu).

Atomsku elektranu nije imao staroruski grad Čornobyľ', nego je ima ukrajinski grad Čornobyľ'.

Etimologija imena grada Čornobyľ'a nije bitna za prenošenje tog imena u naš jezik: